

УДК 378.2:001.98:174.7

Олександра Шинкарук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID ID 0000-0002-5494-1370

DOI 10.24139/2312-5993/2023.04/338-347

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО І НАУКОВОГО ПРОЦЕСУ

У статті обґрунтовано, що у XXI столітті тема академічної доброчесності набула підвищеної актуальності в освітньо-науковому середовищі. Зазвичай, коли будь-яке явище так активно обговорюється в суспільстві, маємо не тільки поверхневі, всім помітні, а й глибинні, латентні, приховані від пересічного ока причини. До поверхових проблем, які очевидні є плагіат, а до глибинних проблем можна віднести той факт, що причини, які призводять до такого явища, важко викоринити, вони криються у культурі, цінностях, звичках, традиціях. У сучасних умовах освітній процес виходить на новий якісний рівень, який обумовлений особливостями інформаційного суспільства. Повинні сформуватися нові комунікації між суб'єктами, новий стиль керівництва закладами освіти, нові технології підвищення якості освіти, в тому числі й формування культури академічної доброчесності. Епоха трансляції обсягу знань відходить у минуле. Освіта сьогодні має на меті створення для реалізації потенціалу кожної людини, сприяти постійному процесу вдосконалення та самоосвіти, розвитку креативності особистості. Феномен творчості ґрунтується на розвинених мисленні, уяві, інтуїції, результати якого втілюється у різноманітних практиках. Саме завдяки розвитку творчих здібностей уможливорюється формування компетентностей, які дозволяють особистості конструктивно і відповідально взаємодіяти з сучасним світом, продукувати власний новий продукт. Доведено, що проблема академічної доброчесності не буде носити такого актуального характеру за умови розвитку творчості молоді, оскільки здобувачі не будуть ставити на меті компіляцію матеріалу, запозичення його, вдаватися до академічного шахрайства. Формування академічної доброчесності як складової академічної культури має реалізуватися комплексно на кількох рівнях (цивілізаційному, національному, інституційному, індивідуальному) і цей процес має бути спланованим, системним.

Ключові слова: академічна культура, академічна доброчесність, академічна недоброчесність, освітньо-наукове середовище

Постановка проблеми. Концепт академічної культури описує якісну складову освітньої і наукової діяльності. Як відомо, слово «культура» походить від латинського *colo, colere*, що перекладається як поліпшення, обробіток, землеробство. Одне з перших використань цього слова в роботі римського автора третього століття до н.е. Марка Порція Катона Старшого «*De agri cultura*» має яскраво виражене сільськогосподарче забарвлення. Зрозуміло, що ті сотні дефініцій культури, що сьогодні зустрічаються в науковій літературі, далеко

відійшли від вказаної етимології, але для нас важливим залишається процесуальний аспект проблеми – культура як культивування, прищеплення певних зразків поведінки, цінностей, норм тощо.

Мета статті полягає в обґрунтуванні академічної доброчесності як складової академічної культури особистості в освітньо-науковому середовищі.

Виклад результатів дослідження. У найбільш широкому вигляді академічна культура може бути визначена як набір суспільних цінностей, норм та навичок, що формується в процесі здобуття освіти, здійснення наукової діяльності та організації у науково-освітній сфері. Конкретизуючи таке загальне розуміння, О. Д. Кулик дефініює академічну культуру «як інтегративне утворення особистості, яке складається з аксіологічного, мотиваційно-етичного, наративно-цифрового, мовно-комунікативного, праксеологічного, поведінково-інтерактивного компонентів, кожний з яких характеризується певним змістовним наповненням і проявляється в культурі розумової праці, етичній культурі, культурі академічного читання і письма, академічній комунікації, академічній інформатиці, академічному менеджменті тощо» (Кулик, 2022, с. 293). Ми можемо казати про культуру навчання в університеті, про етичні цінності, традиції, норми, правила проведення наукового дослідження; про мовну культуру науковця, про професійну субкультуру наукового співтовариства; про соціальну, моральну відповідальність за наслідки наукової діяльності, «що формується в культурно-освітньому просторі закладу вищої освіти тощо» (Кулик, 2022, с. 292). Це все будуть прояви академічної культури. Структура академічної культури, за О.Д. Кулик, включає в себе:

- «академічну діяльність – навчальну і наукову роботу, що містить увесь освітній процес, наукове керівництво і методичну роботу;
- наукову діяльність – теоретичні дослідження, архівні пошуки, лабораторні дослідження, експерименти тощо;
- академічні інститути – університет, наукове товариство, дослідний інститут, бібліотеки, архіви тощо;
- академічне письмо – написання публіцистичних, популярних, наукових текстів;
- академічна інформованість – біо-бібліографічна компетентність, використання каталогів, баз даних, індексів наукового цитування;
- академічна комунікація – конференційна діяльність, академічна риторика, професійна етика автора, академічне право,

науково-кваліфікаційні заходи – захист дипломів, дисертацій, обговорення книг;

- академічна мобільність – студентська, викладацька, наукова;
- академічний менеджмент – управління та організація академічними інститутами та проєктами, академічний фандрайзинг, проєктрайтинг;
- підвищення кваліфікації та академічного статусу – навчання у вищій школі, на курсах, захист дисертацій, здобуття вчених ступенів і звань» (Кулик, 2022, с. 292).

На нашу думку, цей перелік може бути доповнений, але подальше розширення опису структури загрозою втрати сутнісної специфіки самого поняття «академічна культура». У цьому контексті концепт академічної культури набуває характер проблемного поля (П. Бурдье), оскільки фіксує принципову незавершеність відповідного феномену.

Академічна культура має виражену синхронічну і діахронічну забарвленості. Синхронічний вимір передбачає погляд на інституційні відмінності в різних країнах, різні національні традиції освітньо-наукової в один і той самий час. Діахронічний вимір зосереджує увагу на історико-хронологічній еволюції академічної культури. Вочевидь, що у різні історичні епохи – Стародавній світ, Середньовіччя, Новий час, сучасність – існували різні норми і цінності наукової діяльності. Так, зокрема, в XXI столітті, коли під впливом глобалізації відбувається уніфікація освіти, активізація академічної мобільності та різних форм інтелектуальної комунікації спостерігається взаємопроникнення, взаємозбагачення і, як наслідок, універсалізація норм і цінностей академічної культури.

Академічна культура постсучасного інформаційного суспільства є еkleктичною, ризоматичною, децентрованою, вона має мережевий характер, де кожен портал або сайт – це «ніша в мережі знань». Водночас, «спільним моментом для локальних культурних сегментів є специфічні академічні цінності, такі як інтелектуальна свобода, соціальна відповідальність; моральна відповідальність самостійних дослідників і вчених не тільки за процес дослідження, але і за його результати; прагнення окремих наукових об'єднань до співпраці у світовому масштабі; право вчених вільно висловлювати свої думки етичні аспекти дослідницьких проєктів, право на критику, право уникати участі в проєктах, які суперечать їх переконанням і цінностям,

самоцінність інтелектуальної роботи незалежно від термінів одержання результатів» (Кулик, 2022, с. 294-295).

Така ціннісна матриця академічної культури є своєрідним дороговказом для науковців і одночасно тлом для формування академічної доброчесності.

Досліджуючи академічну доброчесність науковці вдаються до аналізу відповідного дискурсу, завдяки якому проблема доброчесності «вплітається» в тіло не лише академічної, а й – ширше – всього комплексу політичної, економічної культури громадян у демократичному суспільстві. Видається, що неможливо вийти на більш високий рівень якості життя, не приділяючи уваги академічній культурі, оскільки проблема академічної доброчесності іманентно вплетена саме в зміст академічної культури. Більш того, академічна доброчесність впливає не лише на якість результатів наукової діяльності, а й на культивування ціннісної матриці суспільства та ціннісних орієнтирів науковців. Цей процес є багатоаспектним і має безпосереднє відношення до вищої школи, до університетської освіти. Доброчесність як невід’ємну складову академічної культури потрібно виховувати із початку навчання.

Слід зазначити, що усвідомлення важливості культивування академічної доброчесності знайшло свого відображення на законодавчому рівні. Зокрема, в Законі України «Про освіту» (стаття 42) академічна доброчесність визначається як «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» (Закон України «Про освіту»).

У такому формулюванні дається взначки європейське тлумачення терміну академічної доброчесності, де «Integrity» описує емоційний стан людини, який проявляється в стійкості характеру та послідовності моральних вчинків. Само слово «Integrity» є багатозначним і може бути перекладене як цілісність, довершеність, повнота, сумлінність тощо. Відповідно, «Academic Integrity» означає вимогу чесності і моральності в процесі навчання, під час наукової діяльності, опанування професією. Зафіксоване в Законі розуміння академічної доброчесності як сукупності принципів і правил поведінки членів академічної спільноти, на пряму продовжує вказану традицію. Етичні засади академічної доброчесності, що визначені у цінностях

академічної спільноти, передують формалізації стандартів професійної діяльності і характеризують академічну культуру.

Сутність феномену академічної доброчесності полягає в самій природі наукової творчості. Не є таємницею, що сучасні освітянські та наукові практики ускладнені навалюю формалізму щодо науковців і педагогів, що викликає дефіцит вільного часу, який міг би бути спрямований на по-справжньому творчі пошуки. Натомість дуже часто відбувається компіляція у наукових статтях та монографіях, запозичення чужих думок. За браком вільного часу і науковці і здобувачі освіти вдаються до академічної нечесності, академічного шахрайства, що в принципі негативно впливає на розвиток сучасної науки, на імідж університету, на власний імідж. Якщо з викладачами тут не може бути толерантного ставлення до таких випадків, то зі студентами ми маємо бути більш обачливими. Так, Н. Бойченко наголошує, що «студент, який повторює наукове відкриття у навчанні, не є академічно нечесним – його чесність полягає у тому, що він зумів відтворити логіку наукового відкриття самостійно, а не скопіював наукову роботу у своїх товаришів або з Інтернету. Крім суто освітньої мети засвоєння того, що вже є науковою нормою, завжди треба враховувати допоміжну ціль такого пере-відкриття – адже там, де тисячі і мільйони дослідників повторювали шаблонні кроки, хтось може виявити прогалину у знаннях, заповнення якої може привести до справжнього нового наукового відкриття» (Бойченко, 2016). Так, творчість є діяльністю людини, що здатна створювати принципово нові цінності суспільного значення. За обсягом новизни результату виокремлюють чотири рівні творчості.

«Перший, найважливіший, рівень» характеризує процес творчості, який приводить до принципово нового результату, нового для всього людства. Це винаходи та відкриття, які перетворюють життя людини і людства в найрізноманітніших напрямках, твори геніальних письменників, художників, композиторів.

Другий рівень творчості стосується продукту, який є новим для досить великого кола людей, скажімо для певної країни світу.

Третій рівень характеризує новизну творчого продукту для значно меншого, обмеженого кола людей. Найочевиднішим прикладом творчості цього рівня є раціоналізаторська пропозиція, що реалізується в межах якогось підрозділу підприємства.

Четвертий рівень стосується творчості, новизна продукту якої є суб'єктивною, відносною, значущою тільки для самої людини, що

творить. Однак такий обмежений обсяг цього рівня творчості не заважає йому бути одним з найважливіших, початковим етапом в оволодінні вищими рівнями творчості» (Додонова, 2015, с. 121).

Саме тому дуже важливого значення в навчальному процесі слід надавати четвертому рівню творчості, оскільки здобувач освіти в силу свого віку та багажу знань навряд чи може створити продукт творчості першого рівня, але він створює цей продукт для себе. І викладач має ці зусилля підтримувати.

Взагалі процес творчості багато в чому залежить від стану академічної культури і характеризується наступними ознаками: пластичністю, творчі люди зазвичай пропонують декілька варіантів рішень проблемної ситуації; рухливістю, перехід від одного аспекту проблеми до іншого, не обмежуючись однією точкою зору, є природним; оригінальністю, породжуючи несподівані, нетривіальні рішення.

Різновидами мислення є *шаблонне* і *нешаблонне*. Люди, яким притаманно мислити шаблонно, зазвичай обирають раціональну позицію з їхньої точки зору, і намагаються вирішити проблему. Носії нешаблонного мислення демонструють новий погляд на проблему, розгляд її під різними кутами зору, замість того, щоб дотримуватися раз і назавжди обраної позиції. Різниця між шаблонним (конвергентним) і нешаблонним (дивергентним) мисленням полягає в тому, що при застосуванні шаблонного мислення логіка скеровує розум, а при нешаблонному вона його обслуговує.

Наступним прикладом творчого мислення є *латеральне*. «Мета латерального мислення – генерація ідей, а також визволення від пут старих уявлень, що дає змогу змінити відношення і по-різному подивитись на звичні речі» (Едвар де Боно, 2012). Латеральне мислення зосереджується на описуванні механізмів та алгоритмів творчого процесу. В процесі функціонування латерального мислення великого значення надається інтуїції, як методу перетворення та генерації нетривіальних ідей. Воно акцентує увагу на інтуїції як двигуні творчого мислення. «Сучасне життя доводить, що в складних умовах, які до того ж постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, здатна до генерування і використання нового (нових ідей і задумів, нових підходів, нових рішень)» (Додонова, 2015, с. 123). Феномен творчості ґрунтується на розвинених мисленні, уяві, інтуїції, результати якого втілюється у різноманітних практиках. Саме завдяки розвитку творчих здібностей уможливорюється формування

компетентностей, які дозволяють особистості конструктивно і відповідально взаємодіяти з сучасним світом.

Суспільство отримує великий обсяг різноманітної інформації, який швидко поширюється. Все це вимагає креативних і раціональних дій, відповідального ставлення до соціуму і до власного життя. Суспільство повинно навчитися розуміти складність світу, в якому воно функціонує. «Громадяни повинні бути здатні до співпраці, готові говорити і діяти для досягнення позитивних змін. Їх в літературі, присвяченій стійкому розвитку, називають «громадянами стійкості» (Зінченко та ін, 2020. С. 37). Переваги освіти для стійкого розвитку суспільства полягають в тому, що вона може розвивати міждисциплінарні ключові компетентності для стійкості, які є актуальними для всіх Цілей стійкого розвитку.

Відомий український психолог В.А. Роменець підкреслює «велику роль фантазій у роботі людської пам'яті, сприйняття, уваги, та, навіть, почуттів. Що б не робила людина, вона завжди фантазує. Синонім цього слова – сила уяви. Сама по собі фантазія або сила уяви – одна із універсальних здібностей природи, яка відрізняє людину від тварини. Розуміння фантазій не завжди однакове. Вважають, що фантазія існує лише художня, вона розвивається за допомогою мистецтва і завжди заважає розвитку науки і техніки» (Роменець, 2004). У буденній свідомості фантазія сприймається як щось непрактичне, непотрібне, що заважає раціональному аналізу предмета дослідження. Таке розуміння фантазії шкодить не тільки уявленню про творчий процес, а й самому творчому процесу. Оскільки навіть в повсякденному житті, намагаючись досягти певної мети, людина спочатку уявляє і шляхи досягнення, і кінцевий результат свого проєкту.

Для суб'єктів наукової діяльності, а також для науково-педагогічних працівників норми доброчесності, зокрема, «передбачають заборону на плагіат; обов'язкові посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання» (Закон України «Про освіту»).

Але і з боку здобувачів вищої освіти дотримання академічної доброчесності вимагає на думку О.Ю. Бобловського «самостійного виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей); посилення на джерела інформації у разі використання ідеї, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації» (Бобловський, 2021).

Подібний рольовий поділ вимог дозволяє підходити до питань формування академічної доброчесності як складової академічної культури на трьох рівнях: на індивідуальному, колективному, загальному.

На індивідуальному рівні академічної доброчесності передбачається особистісна відданість науковця моральним принципам і стандартам доброчесності. Під час навчання в закладі вищої освіти внаслідок академічної соціалізації і виховання у здобувачів формуються відповідні компетентності і цінності. На цьому рівні академічна доброчесність подається як поведінкові стереотипи суб'єкта наукового (освітнього) процесу, в яких поєднуються етичні норми, ціннісні орієнтири і соціальні практики, за допомогою яких вони реалізуються в житті. Однією з таких практик є, наприклад, особисте підписання при найму на роботу (вступі на навчання) декларації із зобов'язаннями дотримуватися норм академічної доброчесності.

На колективному рівні йдеться про мікрорівень або академічне мікросередовище в межах конкретного наукового закладу, установи, організації, члени яких мають колективно дотримуватися норм академічної доброчесності, наукової етики і, відповідно, нести етичну відповідальність у випадку їх порушення. На цьому рівні про академічну доброчесність йдеться як про властивості корпоративної культури. При цьому враховуються такі аспекти як: «ціннісні домінанти та кадрова політика, стандарти і практики професійної діяльності, наявність положень і роз'яснень, психологічна атмосфера, система преференцій і демотиватори, умови для інтелектуального, професійного, соціального, духовного розвитку членів колективу, усталена система ухвалення рішень і контролю, повага та ставлення до індивідуальних прав, клімат взаємної довіри та очікування, відкритість і прозорість, чіткість норм і

правил, відповідальність чи бездіяльність, самоорганізація колективу чи узурпація влади, культурна адаптація (внутрішня інтеграція) члена спільноти, стиль корпоративних відносин та широта комунікацій, характер ділових і міжособистісних відносин (сувора ієрархічна чи партнерська взаємодія), ставлення до праці (науки, навчання), мотивація до творчості та інновацій» (Академічна доброчесність).

Нарешті, загальний (або соціетальний) рівень – це національна чи навіть світова академічна спільнота, що формується під впливом інституціональних факторів розвитку науки й освіти, загальної політики і стратегії розвитку галузі. На цьому рівні постає проблема формалізації універсальних цінностей і вимог академічної доброчесності. Перші спроби такої формалізації знайшли своє відображення в діяльності ICAI – Міжнародного центру академічної доброчесності, який вказує на відданість членів наукової спільноти шості фундаментальним цінностям: 1) чесність, 2) довіра, 3) справедливість, 4) повага, 5) відповідальність, 6) мужність. Формування цих принципів відбувається під впливом багатьох факторів, включаючи етичні, правові, інституціональні, психологічні, історичні, техніко-технологічні, економічні, безпекові тощо (Академічна доброчесність).

Висновки. Таким чином, формування академічної доброчесності як складової академічної культури має свої особливості на кожному із зазначених рівнів, але спільним для них є те, що цей процес не є стихійним. Він передбачає свідомий підхід до вирішення поставленого завдання, що передбачає подальшим напрямом дослідження методологію даного питання.

ЛІТЕРАТУРА

- Кулик, О. Д. (2022) *Методологія та організація фахових досліджень та академічна доброчесність*. Переяслав-Хмельницький: ФОП «Домбровська Я.О.» (Kulyk, O.D. (2022) *Methodology and organization of professional research and academic integrity*. Pereyaslav-Khmelnytskyi: FOP «Dombrovska Ya.O.»).
- Закон України «Про освіту» (*Law of Ukraine «On Education»*) (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Бойченко, Н.М. (2016) *Етичні цінності сучасної університетської освіти: філософська рефлексія* (дис. ... док. філос. наук: 09.00.10; 09.00.07). Київ (Boychenko, N.M. *Ethical values of modern university education: philosophical reflection*. Kyiv).
- Додонова В. І., Додонов Р. О. (2015) *Гносеологія, епістемологія і методологія науки*. Вінниця: ДонНУ (Dodonova V. I., Dodonov R. O. (2015) *Epistemology, epistemology and methodology of science*. Vinnytsia: DonNU).
- Едвар де Боно. (2012) *Искусство думать. Латеральное мышление как способ решения сложных задач*. Альпіна Паблішер (Edward de Bono. (2012) *Art of thinking. Lateral thinking as a way to solve complex problems*. Alpina Publisher)

- Зінченко В., Брижнік В., Горбунова Л., Курбатов С., Мелков Ю., Сікорська І., Степаненко І., Шипко О. (2020) *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо стратегій вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства*. Київ: Прінтеко (Zinchenko V., Bryzhnik V., Gorbunova L., Kurbatov S., Melkov Y., Sikorska I., Stepanenko I., Shipko O. (2020) *Analysis of leading domestic and foreign experience regarding higher education strategies in the context of internationalization for sustainable development society*. Kyiv: Printeco).
- Роменець В.А. (2004) *Психологія творчості*. Київ: Либідь (Romenets V.A. (2004) *Psychology of creativity*. Kyiv: Lybid).
- Бобловський О. Ю. (2021) Академічна доброчесність – запорука підготовки висококваліфікованих фахівців. *Український журнал прикладної економіки*. Том 6. № 1. С. 44-50 (Boblovsky O. Yu. (2021) Academic integrity is the key to training highly qualified specialists. *Ukrainian Journal of Applied Economics*. Volume 6. No. 1. P. 44-50.).
- Академічна доброчесність. Центр академічної етики та досконалості в освіті «Етос». Режим доступу: <http://e-csr.org.ua/node/229> (Academic integrity. «Ethos» Center for Academic Ethics and Excellence in Education. Retrieved from: <http://e-csr.org.ua/node/229>).

SUMMARY

Shynkaruk Oleksandra. Academic integrity as a component of the academic culture of participants in the educational and scientific process.

The article substantiates that the topic of academic integrity has gained increased relevance in the educational and scientific environment in the XXI century. Usually when any phenomenon is so actively discussed in the society we have not only superficial and visible to everyone reasons, but deep and latent ones hidden from the average eye. Plagiarism is an obvious superficial problem and deep problems include the fact that the causes that lead to such a phenomenon are difficult to eradicate, they lie in culture, values, habits, and traditions. In modern conditions the educational process reaches a new quality level determined by the features of the information society. New communications between subjects, a new style of management of educational institutions, new technologies for improving the quality of education, including the formation of academic integrity culture must be formed. The era of knowledge transmission is a thing of the past. Education today aims to create for the realization of the potential of each person, to contribute to the constant process of improvement and self-education, and the development of individual creativity. The phenomenon of creativity is based on developed thinking, imagination, intuition, the results of which are embodied in various practices. It is thanks that The formation of competences is possible due to the development of creative abilities, which allow individuals to interact with the modern world constructively and responsibly and to produce their own new product. It has been proven that the problem of academic integrity will not be of such an urgent nature if the creativity of young people is developed, since the applicants will not aim to compile the material, borrow it and engage in academic fraud. The formation of academic integrity as a component of academic culture should be implemented comprehensively at several levels (civilizational, national, institutional, individual) and this process should be planned and systematic.

Key words: academic culture, academic integrity, academic dishonesty, educational and scientific environment.